

УДК 595.786(477)

В.О. Махіна¹, З.Ф. Ключко²

¹Дніпропетровський національний університет ім. Олеся Гончара
пр. Гагаріна 72, м. Дніпропетровськ, 49010 Україна
E-mail: veronika.afanaseva@gmail.com

²Інститут зоології ім. І.І. Шмальгаузена НАН України,
вул. Б. Хмельницького, 15/2, Київ, 01601 Україна

НОВІ ЗНАХІДКИ МАЛОВІДОМИХ ВИДІВ СОВОК (LEPIDOPTERA, NOCTUIDAE) ФАУНИ СТЕПОВОЇ ЗОНИ УКРАЇНИ

Наведено нові данні щодо розповсюдження совок в степовій зоні України. Виявлено новий вид для фауни України — *Cucullia virgaureae*. Уперше зареєстровано для материкової частини України *Chortodes morrisii*. Наведено нові для регіональних фаун Дніпропетровської, Донецької, Миколаївської областей та АР Крим види.

Ключові слова: совки, Noctuidae, Lepidoptera, степова зона, Україна.

Вступ

На теперішній час із урахуванням підродини Nolinae комплекс совок фауни України складає 696 видів, з яких 545 зареєстровано в степовій зоні. Метою даної роботи є доповнення та уточнення даних про видовий склад совок досліджуваної території. Зважаючи на той факт, що совки фауни степової зони порівняно з іншими фізико-географічними зонами України вивчені мало, а деградація степових ценозів та пов'язаної з ними ентомофауни відбувається і по цей час, подібні дослідження набувають актуальності.

Матеріал і методи

Робота виконана на основі зборів 2007–2011 рр. (зібрано біля 15 тисяч екземплярів лускокрилих переважно з родини совок (Noctuidae). Окрім цього, опрацьовано матеріали ентомологічних фондів кафедр зоології та екології ДНУ ім. Олеся Гончара, матеріали приватної колекції Р.А. Величка (м. Дніпропетровськ). Дослідження охопили територію 5 адміністративних областей: Дніпропетровської, Миколаївської, Херсонської, Запорізької, Донецької та АР Крим. Регулярні збори велися у 15 пунктах у межах степової зони України (рис. 1).

Імаго збирали переважно на різні джерела світла, менше на принади та методом ручного збору. Основну частину матеріалу зі-

Рис. 1. Основні пункти зборів матеріалу: 1 — с. Андріївка, Новomosковський р-н, Дніпропетровська обл.; 2 — с. Кочережки, Павлоградський р-н, Дніпропетровська обл.; 3 — ПЗ «Дніпровсько-Орільський», Дніпропетровський та Петриківський р-н, Дніпропетровська обл.; 4 — м. Дніпропетровськ, Дніпропетровська обл.; 5 — с. Майорка, Дніпропетровський р-н, Дніпропетровська обл.; 6 — с. Військове, Солонянський р-н, Дніпропетровська обл.; 7 — НПП «Бузький Гард», Первомайський р-н, Миколаївська обл.; 8 — ПЗ «Сланецький степ», Сланецький р-н, Миколаївська обл.; 9 — РЛП «Тилігульський», Березанський р-н, Миколаївська обл.; 10 — НПП «Великий луг», Василівський р-н, Запорізька обл.; 11 — ПЗ Український степовий, відділення «Хомутовський степ», Новоазовський р-н, Донецька обл.; 12 — м. Маріуполь, Донецька обл.; 13 — РЛП «Меотида», Крива коса, Новоазовський р-н, Донецька обл.; 14 — РЛП «Кінбурнська коса», Очаківський р-н, Миколаївська обл.; 15 — БЗ Асканія-Нова ім. Ф.Е. Фальц-Фейна, Чаплинський р-н, Херсонська обл.

Fig. 1. Basic points of material collection.

брано за загальноприйнятою методикою лову на світло. Джерело випромінювання (РВЛ 500 Вт; 250 Вт) знаходилось на відстані 1–1,5 м від поверхні ґрунту, позаду лампи закріплено білий екран (1,5 x 1 м), під екраном розміщували світле полотно (відбивач). Лускокрилих збирали з екрану відкритою морилкою. Також метеликів збирали удень за допомогою ентомологічного сачка. Деякі зразки виростили з гусениць та лялечок.

Розуміння об'єму та таксономічного положення групи досі залишається дискусійним. Автори «Каталога чешуекрылых (Lepidoptera) России» за редакцією С.Ю. Синьова пропонують розглядати совок як одну родину Noctuidae (Матов, Кононенко, Свиридов, 2008). У нашій роботі ми приймаємо систему, запропоновану канадським лепідоптерологом Д. Лафонтеном та датським дослідником М. Фібігером (Lafontaine, Fibiger 2006), які розширили поняття родини совок до надродини Noctuoidea Latreille, 1809. В такому об'ємі совки, або нічниці, належать до надродини совкоподібних Noctuoidea.

Результати та обговорення

Совки — один з найчисельніших таксонів лускокрилих як в Україні так і у світі. Незважаючи на порівняно великі розміри представників цієї групи та велику кількість вчених і колекціонерів, що займаються дослідженням саме цього таксону вже більш ніж 200 років, залишається вірогідність знаходження нових для фауни України видів.

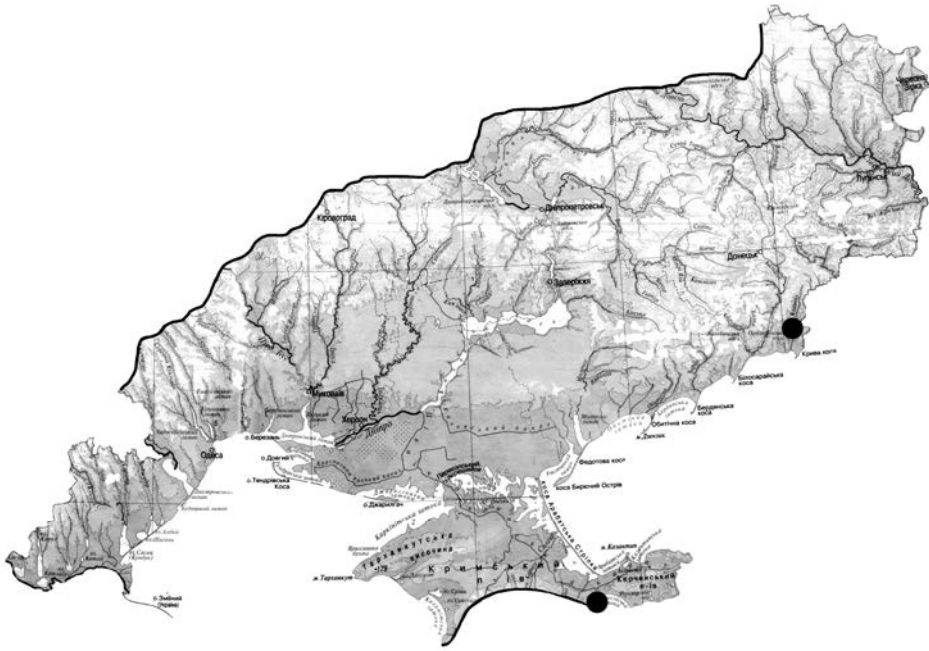

Рис. 2. Знахідки *Cucullia virgaureae*.

Fig. 2. Findings of *Cucullia virgaureae*.

Дослідження совок фауни сучасної території України розпочато ще наприкінці XVII сторіччя. Першою спробою систематико-фауністичної оцінки таксону стала монографія «Совки квадрифіноїдного комплексу» (Ключко, 1978), де згадується 588 видів з території країни. В анотованому каталозі совок фауни України (Ключко и др., 2001) наведено нариси та карти поширення для 648 видів. У 2006 році до друку вийшов ілюстрований визначник (Ключко, 2006 а), у якому наводиться вже 674 види із території країни. Стараннями багатьох спеціалістів та любителів-колекціонерів список видів совок фауни України щорічно поповнюється (Ключко, 2006 б; Ключко, Сова, 2010; Костюк, Плющ, 2011; Ключко, Халаим, 2011). Слід зауважити, що більшість цих знахідок зроблено саме в межах степової зони.

Приблизно 15% видів совок фауни України оцінюються як рідкісні (Ключко, 2006 а). При детальному аналізі з'ясувалось, що кількість географічних пунктів, де було зроблено знахідки таких видів на території країни не перевищує п'яти. Більшість з них потребує негайної охорони. Особливої актуальності це питання набуло для видів, що трофічно пов'язані з фітоценозами степових екосистем. Найбільша кількість (62%) серед загалу рідкісних і зникаючих видів совок фауни України зареєстровано саме у степовій зоні. Лише деякі з рідкісних видів мають охоронний статус, наприклад 9 із 14 видів совок, занесених до Червоної книги України (2009), поширені в степу. На регіональному рівні охороняються 29 видів (Червона книга Дніпропетровської..., 2011).

Далі наведено перелік маловідомих видів, виявлених в проаналізованому матеріалі.

***Cucullia virgaureae* Boisduval, 1840**

Новий вид для фауни України. Знайдено (рис. 2) в Донецькій області (с. Самсонове, відділення Українського степового заповідника «Хомутовський степ», 1♂1♀, 01–02.09.11, В.О. Махіна), та АР Крим (с. Берегове, околиці м. Феодосія, 1♂, 14.09.2010, С.К. Безуглий).

Відомий як сибірський вид, у межах якого виділено декілька підвидів (Ronkay, Ronkay, 1994). Екземпляри, зібрані на території України, ймовірно належать до номінативного підвиду. Реєструється на сході Європи (Європейський Центральний та Волго-Донський регіон Росії), у монгольському та російському Алтаї, районі Саянських та системі Тянь-Шанських гір (Матов та др., 2008; Ronkay, Ronkay 1994). На території нашої країни реєструється виключно у цілинних степових екосистемах. В Україні знайдено у межах Приазовської низовини, на лівому березі р. Грузький Єланчик, за 20 км від узбережжя Азовського моря у північностеповій підзоні різнотравно-типчакково-ковилових степів з домінуванням ковили Лессінга, ковили волосистої і типчака та на південному сході Кримського півострова на узбережжі Феодосійської затоки у сухостеповій підзоні Кримської степової провінції. Вірогідно, що у нашій популяції одна генерація на рік. В азієйській частині ареалу гусінь живиться на різних видах полину (*Artemisia*) та айстрах (*Aster*), особливості живлення на території України не відомі.

***Cucullia magnifica* Freyer, 1839**

Знесений до Червоної книги України (2009), природоохоронний статус — рідкісний. Раніше був невідомий з території Донецької області. Знайдено у відділенні Українського степового заповідника «Хомутовський степ», с. Самсонове (2 екз., 01–02.09.11, В.О. Махіна) (рис. 3). В Україні трапляється локально та рідко, чисельність низька (за останнє десятиліття зафіксовано менше п'яти екземплярів). У межах степової зони відомий з Одеської (м. Одеса), Херсонської (Новотроїцький р-н, коса Бирючий острів Генічеського р-ну), Дніпропетровської (сміт Солоне), Луганської (околиці м. Рубіжне, відділення Луганського ПЗ «Стрільцівський степ») областей (Червона книга України, 2009; Ключко, Матов, 2007).

Євросибірський вид, що поширений у степах Східної Європи, Північного Кавказу, Південного Уралу, Копетдагу, Тянь-Шаню, Західного та Східного Сибіру до Туви (Ключко и др., 2011). Трапляється переважно на степових схилах. Одна генерація на рік. Імаго живляться на квітках скабіози (*Scabiosa*), соняшника (*Helianthus*); гусінь харчується квітками, зав'яззю та насінням деяких видів полину (*Artemisia*).

***Eucarta virgo* (Treitschke, 1835)**

Раніше наводився лише для заходу країни (околиці м. Берегово, Закарпатська обл., долина р. Дністер, Хмельницької та Чернівецької обл.). Нещодавно знайдено у Львівській (урочище Білецький ліс) та Київській (с. Грушів Миронівського району, с. Дмитровичі Обухівського району) областях (Геряк 2009; Ключко та ін., 2011).

Імовірно, поширення виду в межах країни значніше, вид трапляється в степовій зоні, де існує в азональних біотопах долин річок та інших водойм. На території степової зони наводився лише для Одеської області (Ключко, Халаим, 2010), Нижньодністровський НПП, 7♂ та 2♀, 24.06–10.07.09, Є.В. Халаим. Нами знайдено у Миколаївській області (ПЗ «Єланецький степ», 1 екз., 20.08.11, В.О. Махіна) (рис. 4). Для степової зони наводиться вдруге, перша знахідка у Миколаївській області.

Євросибірський вид, має походження із східної Палеарктики (Японія, Кітай, Північна та Південна Корея, Дальній Схід Росії). Звичайний у південно-східній Європі. На прилеглий до України території є знахідки у Польщі, Словаччині, Угорщині, Румунії та Ростовської області Росії (лучні біотоми степової зони та західний Кавказ) (Полтавський и др., 2010; Fibiger, Hasker, 2007). Дає одну генерацію на рік. Гусінь живиться на м'яті (*Mentha*), вербі (*Salix*) та кульбабі (*Taraxacum*).

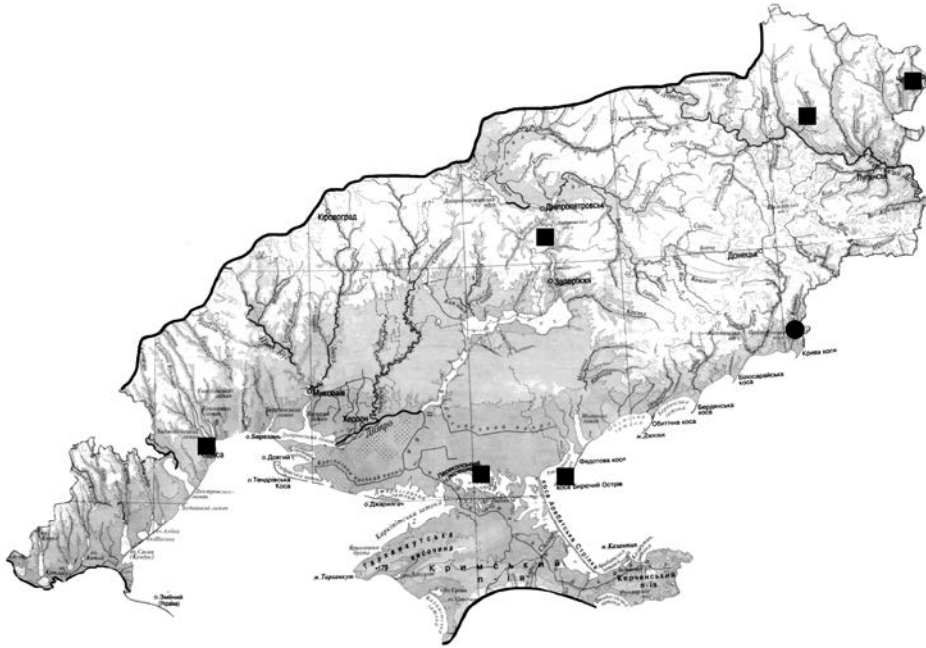

Рис. 3. Поширення *Cucullia magnifica*. Квадрат — раніше відомі знахідки, круг — нові знахідки.
Fig. 3. Distribution of *Cucullia magnifica*. Square — known before findings, circle — new findings.

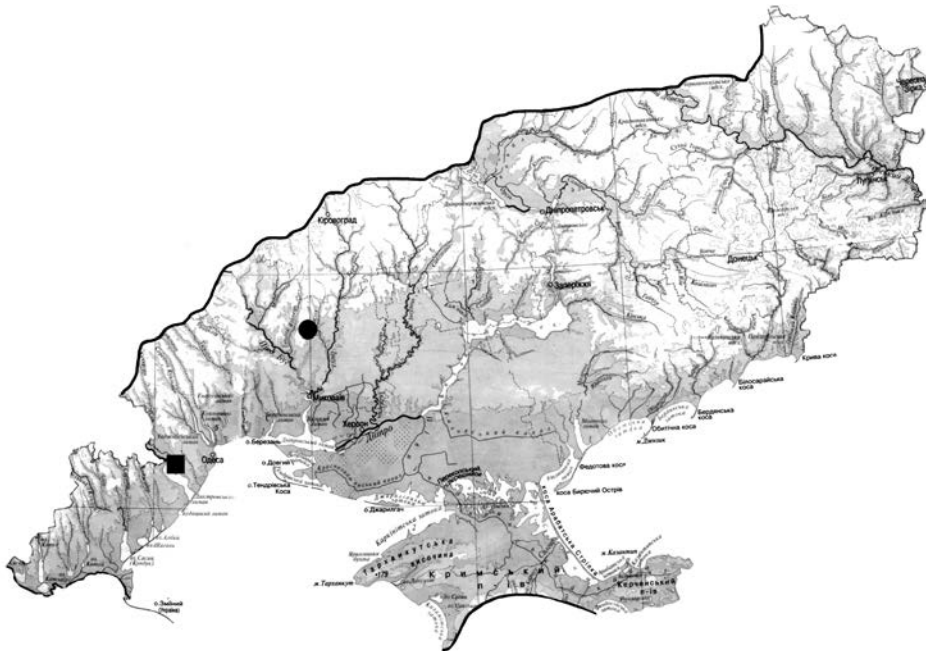

Рис. 4. Поширення *Eucarta virgo*. Квадрат — раніше відомі знахідки, круг — нові знахідки.
Fig. 4. Distribution of *Eucarta virgo*. Square — known before findings, circle — new findings.

Lacanobia praedita (Hübner, [1813])

В Україні трапляється локально і зрідка, переважно у степовій зоні. Раніше відомі знахідки з Одеської (Татарбунарський р-н), Донецької (Український степовий заповідник відділення «Хомутовський степ»), Запорізької (с. Нововасилівка Бердянського р-ну) областей та АР Крим (м. Керч, м. Феодосія). Знайдений у Миколаївській області (с. Покровка, РЛП «Кінбурнська Коса», 1♂, 02.08.11, В.О. Махіна) (рис. 5), новий вид для регіональної фауни.

Палеарктичний вид, відомий також з Болгарії, Молдови, Росії, звичайний для Середньої Азії. За межами європейської частини ареалу трапляється на Близькому та Середньому Сході, в Іраку, Ірані, Пакистані та Афганістані (Hacker et al., 2002). Трапляється переважно на степових схилах. Імовірно два покоління на рік, кормова рослина гусені не відома.

Chortodes morrisii (Morris, 1837)

Уперше встановлено перебування у материковій частині країни. Сучасна знахідка, ймовірно, є північною межею поширення виду в Україні. Новий вид у фауні Дніпропетровської області. В Україні відомий з Кримського півострова, де трапляється локально і зрідка. Для степової зони наводиться знахідка з Керченського п-ова (м. Керч), але, ймовірно, поширення виду в межах країни більше. Знайдено у Дніпропетровській області (с. Булахівка, Павлоградського р-ну, Булахівський лиман, 1 екз., 15.07.11, В.О. Махіна та ПЗ «Дніпровсько-Орільський», Дніпропетровського р-ну, 1 екз., 14.08.11, В.О. Махіна) (рис. 6).

Звичайний для Середземномор'я, в Європі описано два підвиди. Відомий із центральної та північної Італії, півдня Швейцарії, та Греції де трапляється дуже локально. За межами європейської частини ареалу наводиться із Казахстану, Узбекистану та південно-західного Ірану (Zilli et al., 2005). Трапляється на луках та лісових галявинах переважно поблизу водойм. Одна генерація на рік. Зимує на фазі гусені, що живиться у середині пагона *Festuca arundinacea* Schreber 1771.

Висновки

За результатами наших досліджень вперше на території України знайдено совку *Cucullia virgaureae* Voisduval, 1840, яку впродовж останніх двох років зареєстровано у двох географічних пунктах. Таким чином, кількість видів совок у фауні України сягає на даний момент 697 видів. Зроблено доповнення щодо поширення п'яти видів совок, відомих раніше за поодинокими знахідкам. Уперше для материкової частини України встановлено перебування *Chortodes morrisii* (Morris, 1837), ймовірно, північна межа поширення — новий вид для фауни Дніпропетровської області. Установлено перебування *Cucullia magnifica* Freyer, 1839 у межах Донецької області — новий вид для регіональної фауни. Уперше для Миколаївської області знайдено два види: *Eucarta virgo* (Treitschke, 1835) та *Lacanobia praedita* (Hübner, [1813]).

Автори висловлюють щире подяку приватному колекціонеру С.К. Безуглому, який надав можливість користуватись його матеріалом, Ю.І. Будаїкину (к.б.н., зав. лаб. зоології Карадагського ПЗ НАН України) за консультації та критичні зауваження, К.К. Голобородьку (к.б.н., доц. кафедри зоології та екології ДНУ ім. Олесь Гончара) за допомогу при зборі матеріалів та написанні статті.

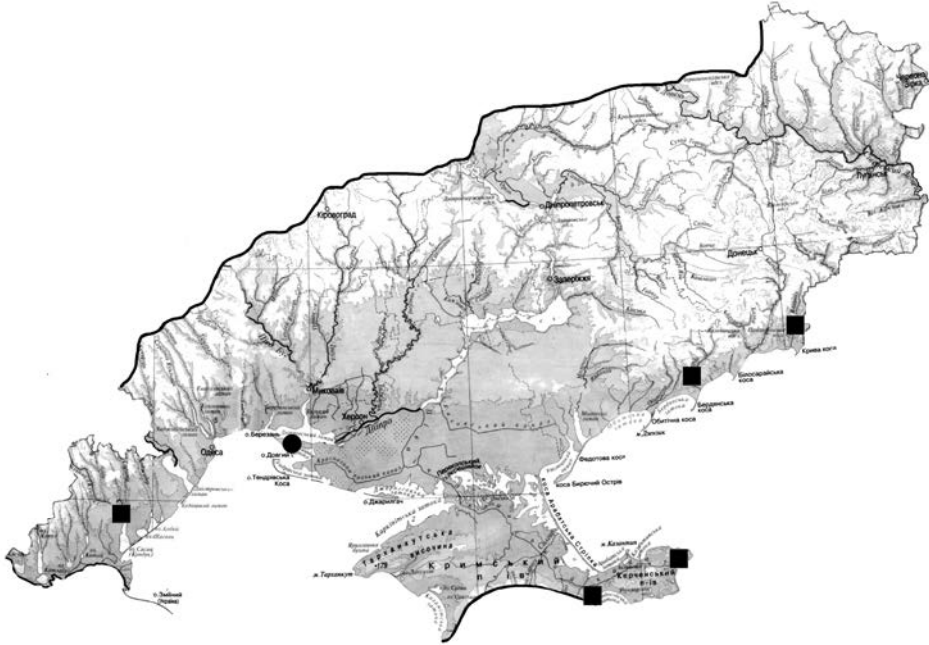

Рис. 5. Поширення *Lacanobia praedita*. Квадрат — раніше відомі знахідки, круг — нові знахідки.
Fig. 5. Distribution of *Lacanobia praedita*. Square — known before findings, circle — new findings.

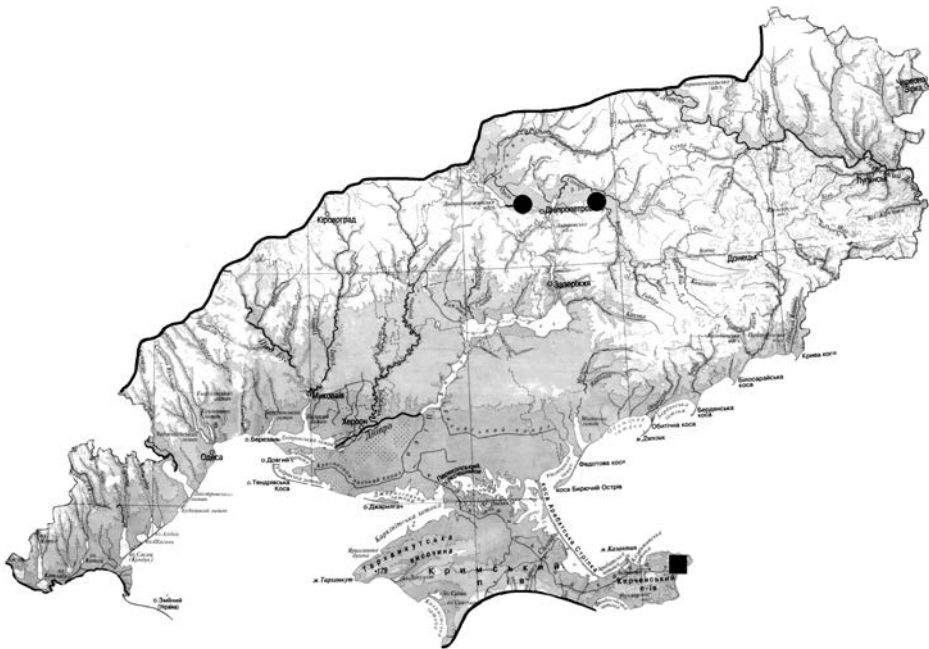

Рис. 6. Поширення *Chortodes morrisii*. Квадрат — раніше відомі знахідки, круг — нові знахідки.
Fig. 6. Distribution of *Chortodes morrisii*. Square — known before findings, circle — new findings.

- Геряк Ю.М., 2009. До вивчення фауни совок (Noctuoidea, Lepidoptera, Insecta) Урочища Білецький ліс // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Біологія. — № 25 — С. 176–185.
- Ключко З.Ф., 1978. Совки квадрифіноїдного комплексу. — К. : Наукова думка. — 412 с. — (Фауна України. Т. 16, Вип. 6).
- Ключко З.Ф., 2006 а. Совки України. — К. : Вид-во Раєвського. — 248 с.
- Ключко З.Ф., 2006 б. Четыре новых вида совок (Lepidoptera, Noctuidae) фауны Украины // Вестник зоологии. — **40**, № 2. — С. 160.
- Ключко З.Ф., Матов А.Ю., 2007. Новые и малоизвестные виды совок (Lepidoptera, Noctuidae) фауны Украины // Вестник зоологии. — **41**, № 2. — С. 186.
- Ключко З.Ф., Плющ И.Г., Шешурак П.Н., 2001. Аннотированный каталог совок (Lepidoptera, Noctuidae) фауны Украины. — К. : Ин-т зоологии НАН Украины. — 882 с.
- Ключко З.Ф., Сова Ю.Ф., 2010. *Syngrapha ain* — новый вид совок-металловодок (Lepidoptera, Noctuidae) фауны Украины // Вестник зоологии. — **44**, № 3. — С. 260.
- Ключко З.Ф., Халаим Е.В., 2010. Новые виды совок (Lepidoptera, Noctuidae) фауны Одесской области (Украина) // Вестник зоологии. — **44**, № 3. — С. 270.
- Ключко З.Ф., Халаим Е.В., 2011. Первая находка совки-капюшонницы *Calocucullia celsiae* (Lepidoptera, Noctuidae) в фауне Украины // Вестник зоологии. — **45**, № 5. — С. 404.
- Ключко З.Ф., Голобородько К.К., Пахомов О.С., Афанасьева В.О., 2011. Біорізноманіття України. Дніпропетровська область. Вищі різновусі лускокрилі. Частина 2. Совки (Lepidoptera: Noctuidae). — Дніпропетровськ : Вид-во ДНУ. — 508 с.
- Костюк И.Ю., Плющ И.Г., 2011. Новый и малоизвестный виды совок (Lepidoptera, Noctuidae) для фауны Украины // Вестник зоологии. — **45**, № 1. — С. 80.
- Матов А.Ю., Кононенко В.С., Свиридов А.В., 2008. Семейство Noctuidae // Каталог чешуекрылых (Lepidoptera) России. — СПб.; М. : Тов-во науч. изданий КМК. — 424 с.
- Полтавский А.Н., Матов А.Ю., Щуров В.И., Артохин К.С., 2010. Аннотированный каталог совок (Lepidoptera, Noctuidae) Северного Кавказа и сопредельных территорий юга России. Т. 1 / Под ред. К.С. Артохина, А.Н. Полтавского. — Ростов-на-Дону : Изд-во ДСМ-Групп. — 284 с.
- Червона книга Дніпропетровської області, 2011. Тварини / Під ред. О.С. Пахомова. — Дніпропетровськ : Баланс-Клуб. — 488 с.
- Червона книга України, 2009. Тваринний світ / За ред. І.А. Акімова. — К. : Глобалконсалтинг. — 623 с.
- Fibiger M., Hacker. H., 2007. Noctuidae Europaeae. Vol. 9. Amphipyriinae-Xyleninae. — Soro : Entomological Press. — 410 p.
- Hacker H., Ronkay L., Hreblay M., 2002. Noctuidae Europaeae. Vol. 4. Hadeninae. — Soro : Entomological Press. — 419 p.
- Lafontain J.D., Fibiger M., 2006. Revised higher classification of the Noctuoidea (Lepidoptera) // Canad. Entomol. — **138**. — P. 610–635.
- Ronkay G., Ronkay L., 1994. Noctuidae Europaeae. Vol.6. Cuculliinae I. — Soro : Entomological Press. — 282 p.
- Zilli A., Ronkay L., Fibiger M., 2005. Noctuidae Europaeae. Vol. 8. Apameini. — Soro : Entomological Press. — 323 p.

В.О. Махіна, З.Ф. Ключко

НОВЫЕ НАХОДКИ МАЛОИЗВЕСТНЫХ ВИДОВ СОВОК (LEPIDOPTERA, NOCTUIDAE) ФАУНЫ СТЕПНОЙ ЗОНЫ УКРАИНЫ

Приведены новые данные по распространению совок в степной зоне Украины. Установлен новый вид для фауны Украины — *Cucullia virgaureae* Boisduval, 1840. Впервые зарегистрирован для материковой части Украины *Chortodes morrisii* (Morris, 1837). Приведены новые для региональных фаун Днепропетровской, Донецкой, Николаевской областей и АР Крым виды.

Ключевые слова: совки, Noctuidae, Lepidoptera, степная зона, Украина.

V.O. Mahina, Z.F. Kljuchko

NEW FINDINGS OF SOME RARE SPECIES OF NOCTUIDAE (LEPIDOPTERA, NOCTUIDAE) FAUNA IN STEPPE ZONE OF UKRAINE

New data on distribution of owlet moths on the territory of Ukrainian were presented. *Cucullia virgaureae* Boisduval, 1840 — new species for Ukrainian fauna was identified. *Chortodes morrisii* (Morris, 1837) was registered for continental part of Ukraine. Some rare species were detected for the regional fauna of Dni-propetrovsk, Donetsk, Nikolaev and the Crimea regions for the first time.

Key words: owlet moths, Noctuidae, Lepidoptera, the Steppe zone, Ukraine.